

Še o Groharju, Soričanu, slikarju impresionistu

Dr. Vida Košmelj

Letos mineva sto let od Groharjeve smrti. V spomin na velikega slikarja je leto 2011 imenovano Groharjevo leto. Velja običajno pravilo, da se pomembnih ljudi spominjamo ob obletnici rojstva. Izjema za praznovanje je samo smrtni dan pesnika Franceta Prešerna, česar je krivo zgodovinsko dogajanje. V prvi Jugoslaviji sta bila največja državna praznika Vidov dan, po gregorijanskem koledarju 28. junij (Srbi so tedaj praznovali svoj najhujši poraz v zgodovini s Turki na Kosovem polju 15. junija leta 1389.) in "ujedinjenje" - združitev treh narodov Jugoslavije 1. decembra 1918. Italijani so leta 1941 okupirali velik del Slovenije skupaj z Ljubljano. Prvotno so delali s Slovenci v rokavicah. Povsod, po časopisih, v šoli in na radiu, pa so razglašali, da nam neukim Slovencem prinašajo dvatisočletno rimsko kulturo. Povzdigovali so samo svoje velike pesnike. 1. decembra 1941 so doživeli Italijani v Ljubljani prvo veliko tiho manifestacijo s proslavo "ujedinje-

nja". Do 19. ure se je sprehajala na promenadi (na današnji Cankarjevi cesti, okoli pošte in ob tedaj še nedokončani stavbi današnje Name, ki jo je do vojne gradilo češko podjetje Bata iz Zlina, je visela jugoslovanska zastava) nepregledna množica ljudi. Italijani so nekaj sprehajalcev ujeli, zaprli in obsodili na večletno ječo. V letu 1942 se je približevala obletnica Prešernove smrti. Ob desetih dopoldne so dijaki vseh srednjih ljubljanskih šol vstali med poukom, ki so ga vodili slovenski ali italijanski profesorji, in se v tišini poklonili našemu največjemu pesniku Prešernu, ki ga Italijani niso poznali. Zvečer ob sedmih se je ponovila manjša tiha demonstracija kot 1. decembra. Italijani so bili nanjo že delno pripravljene s poostrenimi sankcijami. Proslave "ujedinjenja" ni bilo nikoli več, pač pa je ostalo proslavljanje datuma Prešernove smrti, danes celo kot državni praznik.

Ob stoletnici smrti znamenitega impresionista Soričana Ivana Groharja (15. junija 1867–19. aprila

1911) sta poleg obilice člankov v različnih revijah izšla tudi dva v Snovanjih Gorenjskega glasa, št. 31/2011, izpod peres Mihe Nagliča oziroma Igorja Kavčiča. V domači hiši sem še kot otrok večkrat slišala pripovedovanja o Groharju, katerega slike so me vedno privlačile. V mlajših letih sem prebrala veliko del, ki so pred zadnjo svetovno vojno in po njej opisovala slikarjevo življenje in njegova dela. Prav tako sem večkrat obiskala zame najlepšo slovensko vasico Sorico. Vedno sem primerjala pokrajino s stojiščem, od koder naj bi ogledoval in slikal Grohar posamezen soriški motiv.

V času Groharjevega rojstva je služboval v Sorici mlad župnik Železnikar France Boncelj (1846–1910), Boncljev gospod, ki je slikarja krstil. Kasneje je služboval v Dražgošah. Pokoj je užival doma v Železnikih, kjer je tudi pokopan. Do smrti se je zanimal za krščenca in ga je po pripovedovanju vseskozi bodril in večkrat podpiral.

Leta 1960 je izšla v Državni založbi Slovenije v zbirki Slovenski likovni umetniki krajša monografija Ivana Groharja z barvnimi slikami, bogato bibliografijo, naslovi slik in njihovimi tedanjimi lastniki, urednik je bil Zoran Kržišnik. Med bibliografijo omenja Kržišnik tudi članek o Groharju avtorja V. K. iz leta 1957, objavljen v Naših razgledih št. 8.

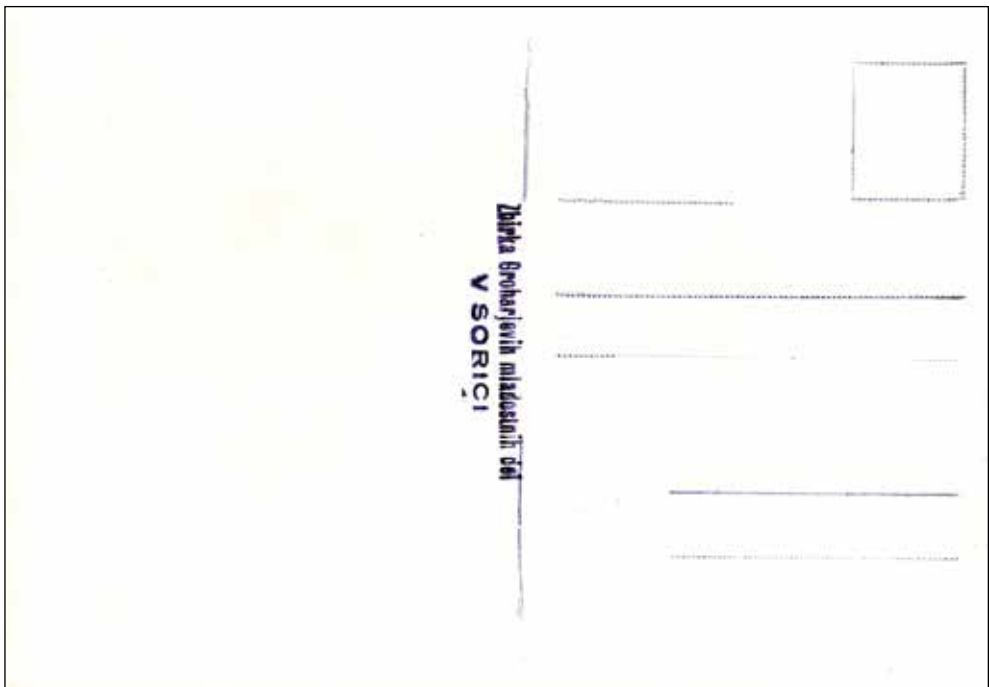
Tedaj je bilo še znano lastništvo za nekatere slike, katerih imetniki so bili Železnikarji. Največ Groharjevih slik je posedoval dr. Jernej Demšar, dermatovenerolog iz Ljubljane. Poleg ljubljanskega stanovanja je bil pred vojno tudi lastnik Ajmanovega gradu pri Sv. Duhu. Grad je med vojno delno pogorel. Slike, ki jih je imel v Ljubljani, so ostale, druge, če so visele v gradu, pa so bile verjetno uničene. V različnih opisih slike Jez v Železnikih piše, da jo je Grohar naredil po želji dr. Demšarja, ki je bil sicer res njen prvi lastnik. V Železnikih pa je veljalo, da je sliko naredil po naročilu sosedu domačina dr. Antona Dermote, advokata v Gorici. (Ta je leta 1914 zaradi tuberkuloze umrl in je bil pokopan na goriškem pokopališču, na katerem so po vojni zgradili Novo Gorico.) Slika je kasneje zamenjala več lastnikov. Nekaj slik je menda imela ga. Malči Jegličeva, ki so neznano kdaj in kako

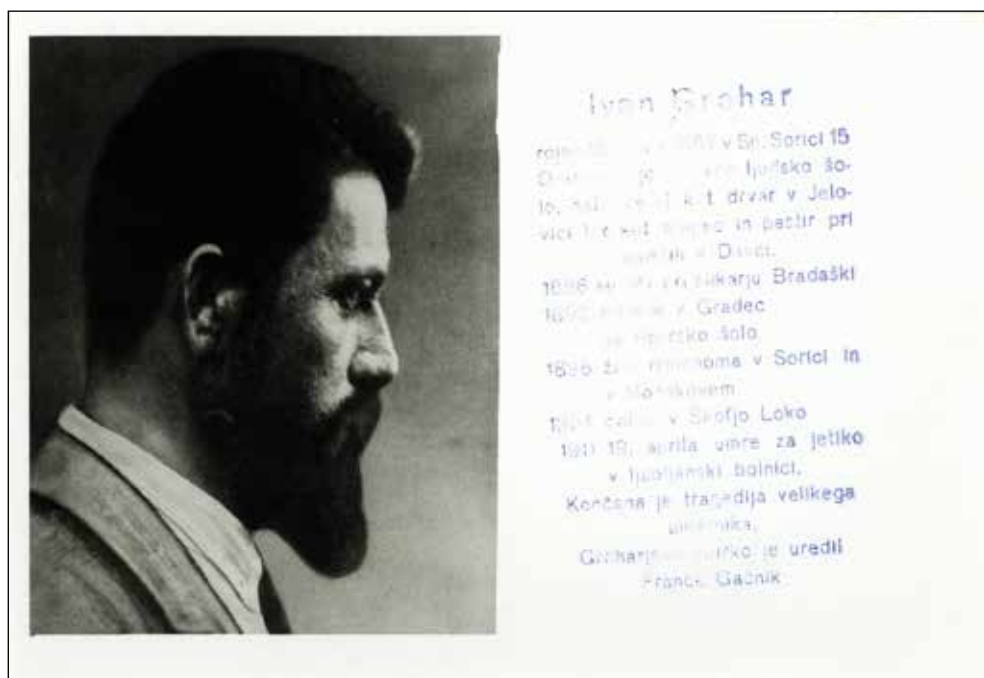
izginile. Šele kasneje sem ugotovila, da sta nekaj slik podedovala tudi ostala dva Globočnika. Oče mi je povedal, da imajo v gostilni Pr Thaler dve sliki. Dva-krat sem posredno prosila za ogled, vendar prošnja ni bila uslišana. Šele nedavno sem slišala opis obeh slik od zadnje še živeče, edine Thalerjeve potomke. Sliki sta bili oljnati, manjšega formata. Na eni je bil narisana travnik s kravami, na drugi pa kopsiše z motivom kapelice sv. Cirila in Metoda. Ta je nekoč stala ob cesti na čistini kot prvi zidani objekt v Spodnji Sorici. Od nje je bil najboljši pogled na celotno vas. V monografiji dr. Fr. Steleta sta opisani še dve oljnati sliki, naslikani na lepenko oziroma platno, v lastništvu Narodne galerije in zasebnika.

Moji najljubši oziroma za mene najboljši Groharjevi sliki sta Loka v snegu in Jaslice. Prva je pred leti nekaj časa visela na nekem beograjskem ministrstvu. Po slovenski odcepitvi od Jugoslavije so jo z vlakom poslali v Ljubljano. Med vožnjo je čudežno izginila. Ne ve se, ali so sliko našli in kdo je njen lastnik. Jaslice, s čudovito igro svetlobe, so bile nekdaj lastnina soriškega župnišča. Zadnji predvojni župnik je sliko prodal ljubljanski škofiji, kjer verjetno visi še danes.

Še kot otrok sem bila s sorodniki večkrat v Sorici. Vedno sem se najprej ustavila v gostilni Pri Pintarju, da bi pozdravila gostilničarko, rojeno Železnikarico, odlično gospodinjo in kuharico. Poleti je bila hiša polna tako imenovanih letoviščarjev, ki so prihajali večinoma iz Beograda. Gostilna je tedaj slovela po gostoljubnosti, dobri hrani in čudovitem gorskem zraku, ki je menda zdravil tuberkulozne bolnike. V veži blizu vhoda je visela podolgovata oljnata živobarvna Groharjeva slika z večjim napisom: Pozdrav iz Sorice. Prikazovala je dekle z iztegnjeno levo (?) roko, v kateri drži naslikano vas Sorico. V hiši je bil tudi poštni urad, kjer so prodajali barvne razglednice, narejene po tej sliki. Vedno sem občudovala zame tedaj zelo lepo živobarvno sliko v veži in prosila spremljevalce – običajno je bil to oče, da so mi kupili vsaj eno razglednico.

V letih 1904–1906 so zgradili železniški predor iz Bohinja v Baško grapo. Polovico predora so gradili

iz Bohinja, zahodni del pa iz Podbrda. Cel predor je zgrajen iz izklesanega trdega sivega kamenja, ki še danes služi nekdanjemu namenu. Kamen za graparski del predora so vozili po Selški dolini iz oddaljenega loškega kamnoloma Kamnitnika. V Selški dolini so delovali tedaj trije kamnolomi: nad apnenicami v Soteski, dva v Železnikih, Pod drčo in za Bebarjevo hišo v Ovčji vasi. Kamen iz teh kamnolomov je bil menda premehak, nesoliden, kamen iz Kamnitnika pa izredno kvaliteten, trd. Vsakodnevno so vozili vozovi parizarji kamen s parom težkih konj skozi Selško dolino. Delo konj z vozniki je bilo težko, toda dobro plačano. Po očetovem pripovedovanju so imeli v rojstni hiši dva para konj. Nekoč je spremljal voz iz Loke stari oče. V Soteski so na cesti dotekli slikarja Groharja, ki je pešačil. Povabili so ga na voz in ga pripeljali domov v Železnike. Grohar je tedaj stanoval in slikal z drugimi impresionisti v Štemarjih pri Loki. Izkazalo se je, da je večkrat potoval peš v Sorico k sestri (denarja za prevoz ni imel), da ga je oprala in nasitila. V Železnikih je ostal prvič tri dni, da se je oprana obleka posušila. Bil je zelo slabo oblečen. Jedel je izredno počasi, da prisotni ne bi

opazili, kako je lačen. Oba voznika sta bila opozorjena, naj ob srečanju Groharja vedno povabita na voz. Pri potovanju v Sorico sta ga najprej peljala v Železnike, kjer je ostal dva do tri dni. Nato sta ga peljala do Podrošta, od koder je dalje pešačil do sestre v Heblarjih. Pri vračanju iz Sorice sta ga od Podrošta najprej na praznem vozu pripeljala direktno "domov" v Loko. Pri nekem takšnem obisku v Železnikih je naslednji dan izgubil. Povsod so ga iskali. Končno so ga našli v leseni šupi, ki je bila prislonjena na zidano gospodarsko poslopje. Šupa je služila za vsakodnevno porabo drv. Tam je slikar cepil drva. Na tak način se je hotel oddolžiti za gostoljubje. Bil je zelo ponosen in se je z odporom prilagajal novemu okolju. Kadar so ga kasneje zopet pripeljali v hišo, so takoj poskrili orodje – sekire in žage v šupi. Upiral se je tudi sprejemu nekaterih novih delov obleke, ki ga je čakala in jo je zelo potreboval. (To šupo je v celoti odnesla povodenj leta 2007.)

Leto ali dve pred očetovo smrtjo (umrl je leta 1962) me je oče peljal v Sorico k gostilničarju Janku Pintarju, za katerega se je vedelo, da ima nekaj Groharjevih slik. Pintar mi je pokazal dva zvitka

Ivan Grohar

rojen 1857 v Sp. Sorci 15
 Opatovci je bil eden ljudsko žo-
 ni, deloval kot drvar v Jelo-
 vici ter kot likovni in pastir pri
 kmetih v Davči.

1886 se oddal pri slikarju Bradaški
 Loku, ostal je v Gradcu
 na kmetijsko šolo.

1896 študijski izmenoma v Sorci in
 v Monakovem.

1904 odšel v Škofjo Loko.

1911 19. aprila umre za jetiko
 v ljubljanski bolnici.

Končana je tragedija velikega
 umetnika.

Groharjevo zbirko je uredil
 France Gačnik.

Foto France Gačnik

manjših oljnatih slik na platno, razpokanih in nujno potrebnih restavracije. Na sliki, ki me je očarala, je bil odličen potret glave münchenkega Žida skoraj v naravni velikosti. Druge slike se ne spominjam več. Prosila sem Pintarja, da bi mi sliki prodal, kar je odklonil. Predlagala sem mu, naj poišče restavratorja ali vsaj odvijte zvitka in sliki raztegnjeni uokviri. Razpokani sliki je ponovno zvil in odnesel. Kaj se je nato zgodilo s slikama, tudi oče ni vedel.

Grohar je nekoč pri nas doma sam potarnal, kako drag je slikarski material, zlasti barve. Ker je kupoval najcenejše, so bile že nekdanje njegove slike potrebne popravit. Cenejše platno je nabavljal nekje v Selški dolini, kjer so predli lan.

Oče mi je nekoč pokazal, kje sta doma viseli dve manjši oljnat groharjevi sliki: prva v veži, druga v hiši. Spominjal se je samo, da je bilo na slikah veliko zelenila. Sliki sta izginili po letu 1917. V letu 1914/15 so umrli trije člani družine: sestra in starša. Najmlajšo, sedemletno sestrico so vzeli sorodniki. Nekaj časa sta gospodarili služkinji in oskrbnik jerob. Od leta 1917 dalje je bila hiša zaklenjena. Trije sinovi so bili na frontah: oficir jurist Franc v Karpatih, medicinec Tone v Galiciji in moj oče Polde na drugem najvišjem ledeniku v Alpah, na Ortlerju. Tedaj je izginilo iz hiše veliko vrednih predmetov.

V petdesetih letih preteklega stoletja sem se slučajno seznanila z mlajšim soriškim župnikom Francem Gačnikom. Po nekakšni kazni je bil poslan v Sorico, kjer po vojni ni bilo duhovnika. – Nemci so že junija 1941 selili intelektualce, zlasti učitelje in duhovnike v Srbijo.

Ni znano, kakšna je bila tedanja usoda soriškega župnika. Starejši davški se je pravočasno umaknil v Ljubljano in med vojno dalje v Ameriko, mlajši župnik s Sv. Lenarta se je skrnil in kasneje priključil partizanom; staremu zalološkemu Hrubarju so Nemci dovolili, da se je preselil v Italijo. Vrnil se je v

rojstno vas na Dolenjsko, železnikarskega Valentina Bertoncija pa so izselili v Srbijo. Izpraznjeno soriško župnišče so zasedli nemški žandarji.

Gačnik je bil samotar, široko razgledan in zbiralec ljudske umetnosti v podgorskih vaseh. Nekaj zbranih predmetov je ostalo kot osnova za bodoči soriški muzej. Znanci, njegovi nekdanji kolegi so pripovedovali, da je bil prvotno pred študijem teologije vpisan na slikarski akademiji. Brez pomoči je sam popravil razbitine župnišča, kot so ga zapustili bežeči nemški žandarji. Po zasilni ureditvi praznih sob je začel urejevati notranjost cerkve, ki je bila prav tako v klavnem stanju, na več mestih prestreljena, z razbitimi okenskimi stekli in lestenci. Glavni oltar je bil prav tako v slabem stanju, razbit s sledovi strelav. Ko je prislonil dolgo lestev do vrha oltarja, je za njim odkril veliko pritrjenih lanenih in papirnatih zvitkov. Pri odvitju so se prikazali sami moški portreti tipičnih Soričanov. (Potomci naseljenih Tirolcev so živeli stoletja v podgorski enklavi in se niso mešali z okoliškimi Slovenci.) Glava tipičnega Soričana je ožja, podolgovata, z močno izraženima ličnicama, prišiljeno rusko brado, redko poraščena in s slabimi lasmi. Še v času moje mladosti je večina Soričanov nosila brke, nekateri pa tudi brado.

Pred začudenim Gačnikom se je prikazala cela paleta Groharjevih mladostnih portretov. Slike so bile brez ozadja, na platno narisane samo s potezo napoljenega čopiča, delno razpokane. Slike na papirju so bile še slabše, narejene s kredo ali gvašem. Župnik je zaman raziskoval med starejšimi domačini, kdaj je Grohar v mladih letih vse to naslikal, kdo je slike zvil in jih shranil na tako neobičajno varno mesto. Nihče ni izvedel, kakšna je bila nadaljnja usoda teh zvitkov. Ko je bil Gačnik končno prestavljen na boljšo faro v Stranje pri Kamniku, kjer je tudi umrl, je po želji škofa Vovka vse vezi s Sorico in znanci prekinil. So portreti ostali v Sorici ali jih je odnesel s seboj?